

על החשיבות של מזרח תיכון מפורז מנשק גרעיני ומנשק להשמדה המונית

מאמר המערכת

המאמץ הבינלאומי לפרק את המזרח התיכון מנשק גרעיני ומנשק להשמדה המונית לא זוכה בתשומת לב מספקת. הכשלון עד כה להגיע להסכמה בינלאומית בענין תוכנית הגרעין האיראנית, הבעיות שנוצרו עקב העמימות הישראלית בנוגע ליכולתה הגרעינית, הפחד מפני מירון חימוש גרעיני באיזור, ודחיקתן של קבוצות איסלאמיות קיצוניות לפינה, מציבים איום הולך וגדל על הבטחון האיזורי ועל היציבות במזרח התיכון.

דעת הקהל במזרח התיכון ממוקדת בפוליטיקה השוטפת ובחיי היום היום. עובדה זו כשלעצמה צריכה להדאיג אותנו. הזנחה או המעטה בערך הסכנה לא יעלים אותה, להיפך, כולנו ניעשה פגיעים יותר.

כתב העת פלסטיין-אזריל גורנל (PIJ) מעונין להציב את הנושא על סדר היום האיזורי והבינלאומי. במרץ 2010, הקדשנו גליון שלם לנושא, ומאז השתתפנו ואף היינו מעורבים בארגון של מספר כנסים איזוריים ובינלאומיים על הנושא. מפגשים אילו כללו שיחות בין גורמים איזוריים וכן מאמצים להעלאת מודעות ציבורית בישראל ובמדינות ערב השכנות לצורך לפרז את האיזור מאיומים גרעיניים וכל נשק אחר להשמדה המונית, לרבות נשק כימי וביולוגי.

אחת המטרות העיקריות במפגשים אילו היתה לספק לחברה האזרחית מידע והמלצות לקראת הכנס הבינלאומי למזרח תיכון מפורז מנשק גרעיני ונשק להשמדה המונית שהיה אמור להתקיים בהלסינקי במהלך 2012, בהמשך להחלטה שהתקבלה בניו-יורק במאי 2010 בכנס שכלל דיונים על האמנה למניעת הפצה של נשק גרעיני (NPT) לרוע המזל, הכנס בהלסינקי נדחה - לדעת רבים בגלל סירובה של ישראל לדון בנושא ברצינות, ועקב עמדתה של ארה"ב המגבה את ישראל תוך הפגנת חוסר הבנה של הנושא כמצופה מהמעצמה הגרעינית הגדולה בעולם. המבוי הסתום אליו נקלעו שיחות השלום בין ישראל והפלשתינים אינו צריך להוות תירוץ להכשיל או לדחות הפגנת מחויבות אמיתית לתהליך שבסופו המזרח התיכון יהיה מפורז מנשק גרעיני ונשק להשמדה המונית. התקדמות בשתי החזיתות הכרחית, בין אם במקביל או בנפרד. האיום שמטיל סכסוך מזוין קונבנציונאלי הינו יותר מוחשי מזה של סכסוך גרעיני. המימדים הגיאוגרפיים והטריטוריאליים של המזרח התיכון הופכים את השימוש בנשק גרעיני ונשק להשמדה המונית להרסני באופן שווה עבור כל המדינות באיזור.

זאת, מבלי להפחית מתרומתו של הסכם פוליטי לסיום הסכסוך הישראלי-ערבי לתהליך פירוז המזרח התיכון מנשק גרעיני ונשק להשמדה המונית או ליציבות האיזור ושגשוגו. המפתח ליציבות ושגשוג כאלה הוא פתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני לרבות סיום הכיבוש הישראלי וישום פתרון שתי המדינות. מהלך כזה יאפשר להפנות משאבים לבניה ופיתוח במקום להרס.

בהקשר זה, יש לחזק את המאמץ הבינלאומי שיבטיח שאיראן לא תפתח נשק גרעיני או אפילו יכולת גרעינית, ולהרחיבו במסגרת מדיניות רחבה יותר שתכלול מחויבות איזורית ליצירת איזור מפורז מנשק גרעיני.

אחד היעדים העיקריים של גליון זה הוא ליצור משאב שיוכל לשמש את כל מי שרוצה לקדם את הנושא בקרב הקהילה האיזורית והבינלאומית. גליון זה ילווה בסדרת אירועים ודיונים ציבוריים כדי להעמיק את המודעות לנושא ולעודד שיח ציבורי על האיומים שנשק כזה מציב.

הפלסטיין-אזריל גורנל תמשיך את מעורבותה בפעילויות מגוונות שמטרתן להשיג פתרון פוליטי לסכסוך הישראלי-פלשתיני, סיום הכיבוש, והקמת מדינה פלשתינית עצמאית בגבולות 1967 עם חילופי שטחים מוסכמים, כשמזרח ירושלים היא בירתה. פעילויות אלה יתקיימו לצד אירועים אחרים שימקדו את תשומת הלב בסכנה שבפיתוח נשק גרעיני ובצורך לפרז את המזרח התיכון מנשק כזה.

בונים שלום בר-קיימא לדרום מערב אסיה: תהליך אזורי כולל בעדיפות עליונה

עלי פאתחולה-נג'אד

עלי פאתחולה-נג'אד, יליד אירן, למד מדעי המדינה בגרמניה, צרפת ובהולנד ועתה הוא מועמד לתואר דוקטור ביחסים בינלאומיים באוניברסיטת לונדון (בית הספר ללימודים אפריקאיים ואוריינטלים SOAS) ומונסטר בגרמניה. בשנת 2010 פאתחולה-נג'אד היה מרצה אורח לפיתוח (עם התמחות במזרח התיכון) האוניברסיטת ווסטימינסטר בלונדון. הוא כתב את "הסכסוך האיראני וממשל אובאמה" (בגרמנית), שפורסם על ידי אוניברסיטת פוטסדאם בשנת 2010 (יצא בהוצאה מחודשת בשנת 2011 ובשנת 2012). הוא חבר בקבוצת העבודה על מדיניות בטחון מטעם יוזמת החברה האזרחית עבור הכנס על בטחון ושתוף פעולה במזרח התיכון (CSCME).

בעוד תופי המלחמה נגד איראן מרעמים בעוצמה מתגברת ורוחות המרד מטלטלים את העולם הערבי, השאלה הנוגעת לחזון של יציבות בת-קיימא לדרום מזרח אסיה, הידועה גם בשם "המזרח התיכון", עדיין רחוקה מפתרון. היעדר בטחון ושתוף פעולה הוא מחלה מתמשכת המדביקה את כל האזור. מאמר זה ישפוך אור על הרציונל שמאחורי הצורך בתהליך אזורי כולל, תוך התמקדות במרכיב הבטחון.

מאמצי החברה האזרחית לטובת שיתוף פעולה אזורי ובטחון לכל

לפני כמה שנים נולדה יוזמה של החברה האזרחית לקיום כנס בנושאי בטחון ושתוף פעולה במזרח התיכון (CSCME) בגרמניה, אותה הוביל חוקר בתחום של סכסוכים ושלום בשם פרופ' מוחסין מסאראט בשיתוף עם הסניף הגרמני של הארגון רופאים נגד מלחמה גרעינית (IPPNW) והסניף הגרמני של האיגוד עורכי הדין הבינלאומי נגד נשק גרעיני (IALANA)ⁱⁱ. אחרי כמה עשורים של סכסוך מזוין באזור, היוזמים בחרו לא לחכות יותר וכנסו פעילים מרכזיים מקרב החברה האזרחית בארצות הרלוונטיות כדי לקדם פרספקטיבה שלום, בטחון ושתוף פעולה – מה שנזנה על ידי הדרג המדיני. אחת המטרות המרכזיות היתה יצירת אזור מפורז מנשק להשמדה המונית (WMDFZ). הסדנה הראשונה התקיימה בגרמניה בינואר 2011, והשניה התקיימה באוקטובר 2012 בבי"ס SOAS בלונדון בשיתוף עם המרכז ללימודים בינלאומיים ודיפלומטיה (CISD). האירוע התחבר לכנס השנתי של CISD בנושא קרוב - הכנס השישי של הסניף הלונדוני של Pugwash ובי"ס SOAS – על מזרח תיכון מפורז מנשק להשמדה המונית.

עד עתה יוזמת CSCME חיברה פעילים מרכזיים מקרב החברה האזרחית מכל המדינות כמעט באזור. פעילים אלו היו מאוחדים ברצונם לפרוץ את מעגל האימה המיליטריסטי האזורי, והם מציעים חזון לבטחון כולל ושיתוף פעולה אזורי. בנוסף למדיניות בטחון, תהליך CSCME כולל כמה תחומים של שיתוף פעולה, לרבות פיתוח סוציו-אקונומי, ניהול משאבים חוצי-גבולות, דיאלוג בין-תרבותי ובין-דתי ובריאות. התקווה היא שכנס המומחים הבא יתקיים באזור עצמו לקראת קיום הכנס שיסמן את תחילת תהליך CSCME בעתיד הקרובⁱⁱⁱ. כנס בינלאומי על מזרח תיכון מפורז מנשק להשמדה המונית תוכנן היה אמור להתקיים בהלסינקי בשנת 2013. נכון לעכשיו, הכנס נדחה אך אנו מקווים שהוא עדיין יתקיים. באופן אידיאלי, בכנס זה יוגדרו צעדים קונקרטיים למימוש מטרה זו וכן תוגדר זהותן של הקבוצות מקרב החברה האזרחית שתהיינה מעורבות^{iv}.

"האביב הערבי": הצורך בארכיטקטורה של בטחון אזורי אמיתי

נושא חשוב שנדון בסדנה בלונדון היה "האביב הערבי" שהראה ש"הרחוב הערבי" שאנו רגילים לחשוב עליו כמונח שלילי איננו מושא פסיבי לשלטון אוטוריטרי אלא מייצג חברות שמגנות בחירוף נפש על צרכיהן והאינטרסים שלהן ובסוף גם יוצרות שינוי. התפתחות זו חיזקה את הצורך ביוזמה דוגמת CSCME משום שהראתה שלחץ מצד החברה האזרחית עשוי להניב תוצאות מוחשיות^v. אם נבין את התהליך המהפכני בעולם הערבי כמשהו שמונע משלושה מניעים

עממיים – הדרישה לצדק סוציו-אקונומי, חופש לאזרחים ועצמאות רבנית - נראה שהשאלה של בטחון קשורה קשר הדוק לאחרון (במיוחד במדינות תלויות או כאלה שאינן נחשבות למעצמה אזורית). הכרה זו אינה מוגבלת לשיחות בקרב חוגי החברה האזרחית, אלא היא נמצאת כבר על סדר יומם של קובעי המדיניות. ואכן, בחודש ינואר, מכון מזרח מערב פרסם דו"ח בו הוא תומך בסידורי בטחון אזוריים. בדו"ח נכתב כך:

באזור דרום מערב אסיה חלים עכשיו שינויים במצב הבטחוני מן הגדולים ביותר בחצי המאה האחרונה. בין הכוחות הגדולים ביותר המעורבים בשינויים אלה ניתן למנות את התחושה הגוברת בקרב מדינות האזור שבטחונן ושגשוגן אמורים להיות מנוהלים בדרך של דיפלומטיה אזורית עצמאית ולא דרך השענות על מעצמות חיצוניות. עם חוסר הרצון הגובר שמעצמות אילו מגלות לנוכח העלויות החומריות והאנושיות של המצב הבטחוני באזור, למדינות האזור יש הזדמנויות חדשות לקבוע את סדר היום ולא לקבל על עצמן מדיניות שמוכתבת להן מבחוץ. למרות המחלוקות החריפות בין מדינות שכנות מסוימות, מדינות האזור צריכות לשקול ברצינות את ההזדמנות שמחויבות רופפת זו מצדן של המעצמות מציבה. זו עשויה להיות ההזדמנות הטובה ביותר למדינות בדרום מערב אסיה לעבוד ביחד כדי לשים מאחוריהן את התוצאות האלימות של האימפריאליזם, הקולוניאליזם, מאבקי שחרור ומשטרים רודניים רווי דם. האלימות של העשורים האחרונים היוותה מכשול לתהליך קבלת החלטות יעיל שאמור היה לייצר התפתחות נטולת אלימות וארוכת טווח. מלחמה ואלימות דוחפים מדינות לבחור צד וכך לייצר עבורן אויבים חדשים. הסכמה רחבה חדשה בנושא הבטחון בין כל מדינות אזור דרום מערב אסיה היא הדרך לשבור את מעגל המשברים המהווה הגנה מפני שאיפות לא רצויות של מדינות חזקות יותר, בין אם מתוך האזור או מחוצה לו^{vi}.

הדו"ח מציע שגם ארה"ב וגם האיחוד האירופי יהיו מחויבים באופן אקטיבי לתהליך כזה, מה שיחייב לא פחות מאשר שינוי דפוסי חשיבה.

החידה האיראנית-ישראלית: אזור מפורז מנשק גרעיני (NWFZ) כפתרון בר-קיימא יחיד

דרישות מרומזות אילו לבטחון ודו-קיום, הטבוע בחינוך הערבי, אינן הגורם היחיד המניע אותנו לחשוב על דרכים ופתרונות חדשים באזור הזה. בנוסף, מתרחש המפגן המתמשך מסביב למה שקרוי הסכסוך האירני^{vii}, שנוטה יותר לכיוון של מלחמה מאשר לפתרון של שלום. זה יצר שוב דיונים סוערים לגבי השאלה לאן הסכסוך מוביל. כאשר רוב הדיונים בענייני מדיניות כמעט תמיד נעים בין הפטיש (מלחמה) לסדן (סנקציות), ברור כי אף לא אחת מן האפשרויות תשחרר אותנו מהחשש של גידול בכמות הנשק הגרעיני והדאגה לרווחת האוכלוסיה בעולם^{viii}. הדרך המשמעותית היחידה להתקדם בתחום המדיניות תהיה לנטוש חלופות מזויפות שהוכחו כמזיקות ודחפו – באופן לא מפתיע – את הסכסוך לסף מלחמה. תחת זאת, עדיף למקד מאמצים בפירוק האזור מנשק ולבסוף להפכו לאזור מפורז מנשק גרעיני. כדי למנוע התנגשות הנובעת ממתחים סביב מונופול גרעיני (ישראל) והרתעה (איראן), יצירת אזור כזה תהיה הפתרון המשמעותי היחיד. ואכן, זה מראה את החשיבות שבהבאת איראן וישראל לשולחן הדיונים בכנס הבינלאומי שהוזכר לעיל.

מדוע אזור מפורז מנשק גרעיני הוא אינטרס ארוך טווח של איראן וישראל

בניגוד להנחות רווחות, ניתן לטעון שגם לתל אביב וגם לטהרן יש אינטרס אסטרטגי ארוך טווח ביצירת אזור מפורז כזה.

עבור ישראל, הסכנה טמונה בגרעון של מדינות חשובות אחרות באזור כמו מצרים, ערב הסעודית ותורכיה^{ix}. ל"מאזן אימה" כזה תהיה השפעה בלתי רצויה על בטחונה של ישראל ויפחית את כח ההרתעה הצבאי שלה מול שכניה^x. "פתרון צבאי" נגד התחמשות גרעינית של מדינה גדולה יותר – כמו שאנו רואים במקרה של איראן – אינו נחשב לפתרון בר-קיימא, גם בעיניהם של אסטרטגים ישראלים. לכן, הפתרון היחיד שיבטיח בטחון יעיל יהיה פירוק האזור מנשק^{xi}.

אם איראן תהפוך עם הזמן למדינה בעלת נשק גרעיני, הדבר יגרור כמעט בודאות גרעון של שכנותיה החלשות יותר מבחינה גיאופוליטית (במיוחד אילו שבחצי האי ערב). בתורו, פיתוח כזה של נשק גרעיני באזור יגרום לאיראן לאבד באופן פתאומי את עמדת הכוח שלה הנובעת ממיקומה הגאוגרפי במערב אסיה^{xii}. לכן, בטווח הבינוני והארוך קיומו של נשק גרעיני לא ישרת את האינטרסים האסטרטגיים הרחבים שלה.

אם קובעי המדיניות משני הצדדים הינם מרחיקי ראות, קשה לראות כיצד הם לא יגיעו למסקנה ששיקולי בטחון קצרי טווח אינם מהווים ערובה לעתיד בטוח. מטרה זו תושג רק דרך אזור מפורז מנשק גרעיני.

המצב מחייב גישות חלופיות

השיקולים לעיל אינם מיועדים לטשטש התנגדות אפשרית ליצירת אזור מפורז מנשק גרעיני. הם נועדו להדגיש שגישה בוגרת לאינטרסים לאומיים תאפשר יציאה מהקפאון הנוכחי. הנקודה החשובה כאן שהאתגרים הקיימים אינם יכולים (או לא יכולים יותר) להיענות עם מגוון האופציות המוכרות של מדיניות אופורטוניסטית. הענין יוביל בודאי להמשך מדיניות של הכלה הנשענת על יכולת צבאית באזור שהוא ממילא מיליטריסטי ונפץ – מדיניות שלא תיתן פתרון ארוך טווח לבעיה. בנסיבות אילו, כדאי יותר לבחון כוונות אחרים, ואולי הפוכים, למציאת פתרון. למשל, היריבות הממושכת ורווית הדם בין צרפת וגרמניה באה על פתרונה במפתיע בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. ההסטוריה מראה לנו שהסיבות ליריבות בין איראן וישראל הן גיאופוליטיות במהותן וכזו יריבות זו יכולה לבוא על פתרונה^{xiii}.

באופן דומה, בדו"ח שפורסם בפברואר האחרון, רוזבה פרסי, עמית מחקר במכון ללימודי בטחון של האיחוד האירופי בפאריז, דיבר בעד "מסגרת בטחון משותפת" לאזור והדגיש את החשיבות שביזומה אירופאית לקידומה:

האיחוד האירופי יכול בשלב זה להשתמש בנסיון ההסטורי שהוביל להקמתו ובכך להשיא תרומה חיובית לטובת הענין. כשם שהשלום החיובי בין צרפת וגרמניה מהווה בסיס לקיומו של האיחוד האירופי, כך נטישת הכללים של משחק סכום-אפס במזרח התיכון תהווה צעד גדול קדימה. האזור זקוק למסגרת בטחון משותפת, שבה אף אחד אינו מקופח וצרכי הבטחון של כל אחת מהמדינות נלקחים בחשבון. בסופו של יום, הדרך הטובה ביותר לפעול נגד פיתוח גרעיני ומירוץ חימוש היא על ידי שינוי תפישת האיום וביטול חוסר האמון שמזינים את הדינמיקה הזו. האיחוד האירופי חייב ליטול את היוזמה כדי לקדם מסגרת כזו, מאחר ולארה"ב היתה מעט מאד תקשורת שוטפת עם איראן במהלך 30 השנים האחרונות וכל נשיא אמריקאי חייב להתעמת עם כוחות פוליטיים מבית הנחושים להתנגד לכל נסיון התקרבות עם איראן. [...] רק עם הערכה מחודשת ורעננה של האזור כפי שהוא היום, ולא כמו שמעצמות מערביות חושבות שהוא צריך להיות, ושאיפה לעצב חזון אסטרטגי ארוך טווח יתברר שהסטטוס קוו הקודם המשמר איזון בין מעצמות אזוריות בשיטה של שכר ועונש אינו רלוונטי^{xiv}.

המצב הנוכחי באזור זועק לגישות אלטרנטיביות כדי למנוע מלחמה הרסנית עם איראן שתוצאותיה תהיינה גלובליות. בעלי טורי דיעה וארגונים רבים הצביעו כבר על הצורך בבניית ארכיטקטורה בטחונית אזורית ואזור מפורז מנשק להשמדה המונית או נשק גרעיני^{xv}. במאמר שפורסם לאחרונה על ההסלמה בסכסוך עם איראן, פיליס בניס, עמיתה במכון ללימודי מדיניות בווינגטון ובמכון הבינלאומי (Transnational Institute) באמסטרדם, מצביעה על העתיד האפל הצפוי לנו אם היוזמה לאזור מפורז מנשק להשמדה המונית לא תמומש:

בטווח הבינוני והארוך, עלינו להחזיר לסדר היום את הצורך הדחוף באזור מפורז מנשק גרעיני במזרח התיכון. מהלך כזה בו מעורבות מספר מדינות יבטיח שאיראן לא תפתח לעולם נשק גרעיני, שישראל תוותר על 200-300 פצצות גרעיניות בצפיפות גבוהה ועל נשק גרעיני המשוגר מצוללות הנמצאים ברשותה, ושאררה"ב לא תציב נשק גרעיני בבסיסה במזרח התיכון או בספינותיה העוגנות לחופי האזור. אחרת, נעמוד בפני האפשרות

שהמצב הסבוך בו אנו נמצאים יחזור על עצמו ללא סוף בסגנון משבר Groundhog Day, כשכל משבר יהיה יותר חמור מקודמו

16

כשם שאין ספק שהאזור זקוק לעתיד משותף בטוח ושיתוף פעולה תוך-אזורי, כך אין ספק שהמדיניות שננקטה עד היום בנוגע לאזור הוכחה ככשלון במקרה הטוב. למודל של כנס לבטחון ושיתוף פעולה במזרח התיכון (CSCME) יש שני יתרונות ברורים. ראשית, כיוזמה של החברה האזרחית היא מתאימה לענות לביקוש הגובר לשיתוף ציבור באזור עם פרוץ ההתקוממיות בעולם הערבי. שנית, המודל נוקט בגישה בת-קימא בהתייחסות לרכוז של סכסוכים מורכבים באזור. העמידה העיקשת והממושכת מצד שחקנים בחברה האזרחית תמלא תפקיד חשוב במודל כדי לעודד מנהיגים לסלול את הדרך לשלום ובטחון בני-קיימא באזור.

כדי להניח את אבן הפינה ובמקביל לאותת לכיוון הרגעת הסכסוך בין איראן וישראל, נדרשת תמיכה פוליטית אקטיבית מהמערב כדי להפוך את הכנס לפירוז המזרח התיכון מנשק גרעיני ונשק להשמדה המונית להצלחה. אם ההתעלמות מבעיות הבטחון שמיסרות את האזור או ההתעסקות בסנקציות ובהצבת אולטימטום ימשכו, זו רק שאלה של זמן עד שהמחזה המתרחש על סף דלתה של אירופה יהפוך לאש רושפת.

מאמר זה מבוסס על שני מאמרים קצרים שפורסמו בעבר: "כנס לבטחון ושיתוף פעולה במזרח התיכון", *Fair Observer*, 2 דצמבר 2011; "אזור מפורז מנשק גרעיני במזרח התיכון", מאמר אורח, *Informed Comment*, 1 מרץ 2012, לשניהם ניתן לגשת דרך האתר fathollah-nejad.com.

-
- i ככנגגג
 - ii כיכיכי
 - iii כחכחכ
 - iv כיכיכי
 - v כככככ
 - vi כיכיכעכ
 - vii כיכיכי
 - viii יגיגי
 - ix דגדג
 - x כחככי
 - xi כחדיד
 - xii יכגיכחי
 - xiii ייייידפד
 - xiv ישדייד

xv Amongst them the two Nobel Peace Prize-holding organizations, the Pugwash Conferences on Science and World Affairs (see its memo "Towards a Conference on a Nuclear Weapon or WMD-Free Middle-East: Some Points for Consideration," 26 September 2011, http://www.pugwash.org/reports/nw/MEWMDZFZ_26Sept_FIN.htm) and IPPNW as well as the German branches of IALANA and the International Federation of Human Rights. See also Sam S. Shoamaneh & Hiran Abtahi, "The Case for a Union: A Majestic Region-Wide Union May Well Transform the Strategic Calculus of the Sceptics and the Spoilers," *Global Brief* (Canada), 19 February 2010; Noam Chomsky, "The Iranian Threat: The US Is Not Taking any Practical Steps to Ensure a Nuclear-Free Middle East," *AlJazeera.com*, 24 November 2011; the special issues of *International Relations*, Vol. 22, No. 3 (2008) and of the *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture*, Vol. 16, Nos. 3 & 4 (March 2010).

¹⁶¹⁶ Phyllis Bennis, "Iran in the Crosshairs Again," *Red Pepper* (UK), March 2012.

הזדמנות שהוחמצה לפירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית

מחמוד כארם

כבוד השגריר ד"ר מחמוד כארם שירת כשגריר הרפובליקה הערבית של מצרים בבלגיה ובלוקסמבורג, היה ראש המשלחת המצרית לקהילה האירופאית ונציגה הקבוע של מצרים לנאטו עד 2009. הוא השיא תרומה משמעותית לדיאלוג המזרח-תיכוני NAC+7 בנאטו מאז 2005, היה חבר בוועדה המיעצת למזל"ל האל"ם לענייני פירוז במשך שש שנים עד 2009, וכן חבר בוועדה הבינלאומית שהוקמה על ידי מזל"ל IAEA בנושא מעגל התדלוק הגרעיני. כמו כן, הוא נבחר להיות חבר במועצה המצרית לענייני חוץ (ECFA). מאמרו שפורסם בדצמבר 2012 בשם "האסיפה המזרח תיכונית לאיזור מפורז מנשק להשמדה המונית" עסק בתפקיד הליגה הערבית בהכנת טיוטה לאמנה כזו.

באפריל 2013, מצרים פרשה מפגישה חשובה בג'נבה של ועדת ההכנה (PrepCom), שדנה באמנה למניעת הפצת נשק גרעיני (NPT) בהשתתפות נציגי המדינות החתומות עליה, במחאה על כך שהנסיונות לכנס את הוועדה לפרז את המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית לא צלחו. ביקורו של המתווך הפיני, השגריר ז'אקו לאיאבה, בקהיר בתחילת יוני, עורר תקווה שניתן לצמצם את הנזק ולהתקדם בתהליך. למרבה הצער, הפגישות שקיים לאיאבה עם מזכ"ל הליגה הערבית, ד"ר נאביל אל-עראבי, ופקידי ממשל בכירים אחרים היו מאכזבות. כפי שדווח בתקשורת הערבית, המתווך לא הביא עמו רעיונות מרעננים והמשיך לקיים פגישות התייעצות לא רשמיות ללא תאריך יעד ברור לקיום הוועדה בשנת 2013. תחת זאת, הוא העביר את האחריות לפתרון הבעיות למדינות הערביות – ולמצרים במיוחד – שכללו טיפול בסירובה של ישראל להשתתף בוועידה המתוכננת בהלסינקי.

תיאורית קשר בנוגע לנסיגת מצרים מהשיחות

חשוב להבין את האוירה השוררת סביב המשא ומתן עתה. מתפתחת תיאורית קשר עירנית שמתישבת עם הערכים של חלק מהמעורבים. הרשו לי להבהיר את כוונתי. חלק מצוותי המשלחות לג'נבה שהקשיבו להודעה של המשלחת המצרית באפריל שעבר, התבטאו בפורומים פרטיים וציבוריים נגד המונח "נסיגה", מפני שהמהלך התכתב בצורה לא נוחה עם הוראת סעיף 10 הדן בנסיגה מחתימה על האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני, כפי שהדבר הועלה על ידי צפון קוריאה כאשר היא נסוגה מחתימתה על האמנה בשנת 2003.

נדמה היה שהם מאשימים את מצרים בכך שאיממה לסגת מחתימתה על האמנה. נהפוך הוא, מצרים אמרה באופן ברור שנסיגתה היתה רק משיחות ועדת ההכנה (PrepCom) בג'נבה. מצרים חזרה על מחויבותה המלאה לעקרונות והוראות האמנה וכן לעצם תהליך רענון האמנה, הם נקטו בצעד זה רק לאחר השבוע הראשון במהלכו תרמו תרומה משמעותית לשיחות על פירוק נשק גרעיני, עניינים אזוריים ועניינים חשובים אחרים הנוגעים לאמנה. בנוסף, מצרים פעלה לבד ולא התכוונה להוביל נסיגה ערבית כוללת, למרות שגם מדינות ערביות רבות אחרות לא היו מרוצות מאי העמידה במחויבות לקיום הכנס בשנת 2012. זאת ועוד, נסיגה זו קרתה לקראת סוף הדיון על המזרח התיכון, ולאחר שהמנחה סיכם בעגמומיות את הדיון ומרבית המשלחות האחרות נשאו את דבריהן על הנושא.

הרוסים מביעים דאגה עמוקה

הסיבות למהלך הוסברו היטב בהודעה המצרית, לרבות התיחסות לתסכול הגובר לנוכח ההצהרות על מחויבות שלא יושמו. אל לאילו המנסים לבדוד את מצרים בשל מחאה דיפלומטית זו, לשכוח את דבריו של הנציג הרוסי בדיונים על האמנה ב-29 באפריל 2013. כשותפים עיקריים לקריאה לקיום האסיפה בהלסינקי (יחד

עם ארה"ב, בריטניה, מזכ"ל האו"ם והמארחים הפיניים), רוסיה הביעה דאגה עמוקה מאי הוודאות המתמשכת בנוגע לכינוס הועידה המזרח תיכונית, וקראה לפתרון מהיר על בסיס תוכנית הפעולה משנת 2010, לרבות כינוס הועידה שנדחתה במחצית השנייה של דצמבר 2013. הרוסים הניחו על השולחן מספר הצעות לגבי האופן, כללי התהליך וסדר היום שצריכים להידון ולהיקבע בקונצנזוס. בעיקר, רוסיה הוציאה עצמה מקבלת ההחלטה לדחית הועידה שהתקבלה בשנה שעברה ומהודעתה של ארה"ב בדבר הדחיה.

למחרת היום, כשהכסא של מצרים נותר ריק, הוקדם לפתע הדיון החשוב על צפון קוראיה בעקבות ההודעה על דחית נאומיהם של הדוברים בנושא המזרח התיכון וזאת במקביל למאמצים שנעשו להחזיר את הנציגים המצריים לאולם. פסק זמן זה נתן את הרושם המגוחך שאין להתייחס ברצינות להחלטה המצרית, בעוד שחברי המשלחת כבר היו רשומים לטיסה שאמורה היתה לצאת לקהיר בשבע בבוקר למחרת. הם אישרו את פרישתם מועדת ההכנה, אך מתוך נימוס לשגריר לאיאבה, קיימו עימו פגישה קצרה, כדי להסביר את הסיבות למהלך וכדי לאחל לו כל טוב.

כדי לחזק את הרושם שאין להתייחס ברצינות לפרישת מצרים, הדבר הושמט מהטיוטה הראשונית של הדו"ח הרשמי של ועדת ההכנה ב-2013. המשלחת האינדונזית נשאה דברים בהיעדרה של מצרים וטענה שיש לכלול ברישומי ועדת ההכנה את הדברים שנאמרו סביב הפרישה והצעדים שננקטו בשקיפות מלאה. לאחר כמה שעות של דיונים מאחורי הקלעים, הוכנסה הערה לרישומי הועדה ביחס לפרישתה של מצרים בעקבות תיקון בעל פה שנעשה על ידי יו"ר הועדה.

מחאה דיפלומטית מחושבת היטב

אי הבנות, תגובות מצד נציגים השותפים לאמנה, ומאמצים לדחוק לשוליים את הפרישה המצרית מועדת ההכנה שהתקיימה ב-2013, הותירו חשדות וחרדות אצל הצדדים. בניגוד לכמה שמועות, לא היה זה מהלך מקרי, אלא מחאה דיפלומטית מחושבת היטב שנועדה להבליט את החשיבות שמצרים ואחרים מייחסים לדחיית הועידה המזרח תיכונית שנועדה להתקיים ב-2012. המהלך התבצע לאחר תהליך סיעור מוחות שהתקיים במצרים בהשתתפות גורמים שונים. כדי להדגיש את חשיבות הנושא, אחד מחברי המשלחת לג'נבה היה נציג בכיר ממשרד הבטחון.

הנקודה עכשיו היא להתמקד במשימות העומדות בפני המדינות שהן צד לאמנה כדי להימנע מבעיות אפילו חמורות יותר שעלולות לעלות בועדת ההכנה השלישית ב-2014 ובכנס הרענון ב-2015. להשקפתי, יש לעצור רטוריקה והאשמות שעלולים להזיק. יש לחפש פתרונות. התעלמות הדדית אינה פרקטיקה דיפלומטית רצויה. כולנו שותפים לאותו משטר, והאחריות לבנית פתרונות היא של כולנו. המשלחת של ארה"ב לג'נבה צדקה באמרה שהאחריות לקיים את הכנס אינה מונחת על כתפי המארגנים והמנחה בלבד. האמנה למניעת הפצה של נשק גרעיני איננה מוגדרת כבעלת השלכות בטחוניות רחבות היקף ועלינו לעבוד לפי ההתחייבויות שגובשו ב-2010.

הצורך להמריץ את התהליך

במקום לעסוק שוב ברעיונות ישנים שלא המריאו, כגון התיעצות לא פורמלית, יש לכנס את הועידה בג'נבה בקיץ הקרוב ולהפגיש את שלושת המארגנים, האו"ם, מדינות הליגה הערבית, המנחה, ויו"ר של ועדת ההכנה השלישית (השגריר אנריקה רומן-מורי של פרו), ולקבוע סדר יום שמדגיש באופן ברור שהמטרה היא כינוס הועידה המזרח תיכונית לפני סוף השנה. צעד כזה ימריץ את התהליך, ויתן ללאיאבה את המנדט להתקדם עם מטרה ברורה ולוח זמנים מוגדר.

להברה האזרחית תפקיד מכריע

להברה האזרחית יש תפקיד מכריע בקידום הנושא. לפני פגישתם הבאה שעתידיה להתקיים בסתיו בירדן, אמורה לצאת לארה"ב משלחת אזרחית (דיפלומטיה של ערוץ II) מטעם המועצה המצרית לענייני חוץ או הקונסורטיום הלא ממשלתי הערבי לענייני פירוק נשק, המורכבת כעת מתשעה עשר מכוני מחקר בעלי שם בעולם הערבי, לפגוש אישים בעלי השפעה כדי להציג רעיונות חדשים לגבי המבנה וסדר היום של הוועידה. כפי שהוצע בפגישות הלוויין שאירחה המועצה המצרית לענייני חוץ והמכון הערבי ללימודי ביטחון הנמצא בירדן, החברה האזרחית יכולה לארגן כנס על המזרח התיכון שיהווה מודל וישמש מאגר רעיוני לכנס הרשמי לכשיתקיים.

על ארגון האו"ם להיות יותר פרואקטיבי

ארגון האו"ם חייב מצדו להיות יותר פרואקטיבי בארגון הכנס. מאחר וזוהו תפקיד מכריע למזכ"ל האו"ם בגרסה הסופית לאמנה למניעת הפצה של נשק גרעיני בשנת 2010 (סעיף 4, פסקה 7 סעיפים קטנים a,b,c,d), מנגנון האו"ם נעשה חלק בלתי נפרד מתהליך התייעוד לקראת ועידת הלסינקי. במיוחד נכון הדבר לגבי הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (IAEA), הארגון לאיסור נשק כימי (OPCW) וסוכנויות רלוונטיות אחרות. היום, המשרד של הנציג הגבוה לענייני פירוק נשק (UNODA), כשיר לקבלת התפקיד החשוב מטעם האו"ם, בהתבסס על הלקחים שנלמדו ממספר החלטות של מועצת הבטחון והאסיפה הכללית מאז 1974 הנוגעות לנשק להשמדה המונית במזרח התיכון, ועל לקחים מאזורים אחרים.

מהלכים דיפלומטיים זקוקים למעורבותם האישית של מנהיגים מסוגו של ד"ר נאביל אלעראבי, מומחה ידוע ומנוסה לענייני פירוק נשק ומזכ"ל הליגה הערבית. על ד"ר אלעראבי ליזום דיאלוג בנושאים חשובים אילו בדרגים גבוהים עם דיפלומטים מרכזיים, במיוחד לקראת האסיפה הכללית הבאה של IAEA שאמורה להתקיים בווינה. חשוב מאד שד"ר אלעראבי יעביר מסר ברור לעמיתיו בדרגים אילו, לרבות מזכ"ל האו"ם ומזכיר המדינה של ארה"ב, לגבי חשיבות הנושא, מדוע הוא נמצא במקום גבוה כל כך בסדר היום של ועידות ערביות ומדוע זה גורם למורת רוח בקרב מנהיגים ערביים. זאת על מנת לגייס את כל הגישות השונות לטיפול בנושא ולקדם מהלך קונסטרוקטיבי שיוביל לפתרון.

השגריר המצרי הכין הסבר זה מחשש שפרישתה של מצרים מהשיחות על האמנה (NPT) שהתקיימו לאחרונה בג'נבה תוצג שלא כהלכה. מאמר זה פורסם לראשונה באתר OpenDemocracy (<http://www.opendemocracy.net/mahmoud-karem/missed-opportunities-to-rid-middle-east-of-wmd>)

בואו נעשה שלום ולא נשק להשמדה המונית

אדוארד קאופמן ומנואל הסאסיאן

פרופ מנואל הסאסיאן ופרופ אדי קאופמן מרצים ביחד באוניברסיטת מרילנד בנוסף להיותם עמיתי מחקר בכירים במרכז לפיתוח בינלאומי וניהול סכסוכים (CIDCM). קאופמן ניהל בעבר את המרכז ואת מכון טרומן לחקר השלום באוניברסיטה העברית בירושלים. הסאסיאן, הגו הרקטור לשעבר של אוניברסיטת בית לחם, וכעת מכהן כשגריר פלשתינ בבריטניה.

לנוכח ההידרדרות המתמשכת ביחסי החברה האזרחית בישראל לבין זו הפלשתינית, נדיר לראות שני חוקרים הרואים עצמם כמשתייכים למרכז הפוליטי בחברה ממנה הם באים, כותבים ביחד מאמר, או, אם לדייק, מנסחים בקשה לנשיאייהם. במאמר זה, אנו טוענים שהסכם שלום ישראלי-פלשתיני בר-קיימא ויצירת איזור מפורז מנשק גרעיני במזרח התיכון במהלך הזמן, הינם הערובה הטובה ביותר להפחתת האיום הגרעיני. אנו מקווים שמאמר זה יתגלגל לידיהם של נשיאינו.

לאחר שני עשורים של נסיונות כושלים, נראה עתה שצעדיו הראשונים של מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי מצליחים לפתוח חלון הזדמנויות חדש, אם כי קטן, וזאת למרות שהנסיבות היום קשות יותר מאלה ששררו כאשר החל תהליך אוסלו. אם בנוסף ממשלת ישראל תצהיר בגלוי על תמיכתה ביוזמת השלום של הליגה הערבית שנחתמה בשנת 2002, עשוי הדבר להוביל למיסוד היחסים הדיפלומטיים עם 22 המדינות החברות בליגה הערבית ואפילו לנירמול היחסים עם כל 57 המדינות המוסלמיות התומכות ביוזמה.

דרושה: מנהיגות חזקה עם חשיבה מחוץ לקופסה

בצומת פוליטית זו של החלטות גורליות, אנו חשים למרבה הצער שמקבלי ההחלטות הישראלים והפלשתינים חסרים את המנהיגות הדרושה כדי לקדם את התהליך עם חשיבה מחוץ לקופסה וצעדים "כואבים" אך נחוצים. אילו המעוניינים לחבל בתהליך השלום מוכנים לעצור כל התקדמות לקראת מחויבות פוליטית מחודשת. איומים רבים מגיעים מבית. איננו מתכוונים לפנאטיות דתית של אדם אחד שרצח את ראש הממשלה הישראלי יצחק רבין ואיתו את הסיכוי לפריצת דרך. בגדה המערבית, מתבצעות פעולות "תג מחיר" טרוריסטיות מבית היוצר של המתנחלים המקבלים את השראתם ממעל, שעוללות להביא עלינו בכל רגע פורענות גדולה; ברצועת עזה הנשלטת בידי חמאס, נורים טילי קסאם וטילים ארוכי טווח לכיוון ערים ישראליות, כשכל צד מעונין להראות שידו על העליונה, ובכך הם נוקטים בפעולות נקם והרס. כפי שכתבנו במאמרנו "ניהול קלקולים בפתרון סכסוכים"¹, הקיצונים המקבלים את השראתם מהדת והלאומנים המיליטנטיים, יהודים וערבים כאחד, לא יצפו מן הצד ויתנו למגעים המתחדשים להבשיל, במיוחד אם המו"מ יכנס להילוך גבוה.

אנו משוכנעים שתופעות של שנאת זרים הנובעים מבית נגרמו לעיתים קרובות על ידי גורמים מבחוץ. לאומנים קיצונים הנמצאים בתפוצות, וכן שחקנים אזוריים שאפתניים אחרים עלולים גם הם לנקוט במהלך שיביא להם נצחון. בעוד שאירן היתה בין אילו שתמכו ביוזמת הליגה הערבית משנת 2002, היו סימנים מדאיגים לכל אורך הדרך מאז החלה תקופת נשיאותו של מחמוד אחמדינג'אד, וזאת בנוסף לכלי הנשק והתמיכה הכספית שנתנה לבעלי בריתה בלבנון, עזה ובסוריה. שש שנים מאוחר יותר מחתה אירן נגד פרסום מודעת תמיכה בשלום במזה"ת בעיתון הגרדיאן הבריטי ובעיתונים אחרים בה הופיע דגל ישראל².

¹ Edward Newman and Oliver Richmond (עורכים), Challenges to Peace Building – Managing SPOILERS during Conflict Resolution (Tokyo-New York-Paris: United Nations University Press, 2006), see chapter by Magnus Ranstorp, "The Israeli-Palestinian peace process: the strategic are of deception," pp 242-261.

² Ian Black, Middle East editor, guardian.co.uk, November 27, 2008.

הגישה ההגיונית לעיסוק באירן

אירן ניתקה עצמה בכעס מנסיונות איסלמיים וערביים לתת פרסום ליוזמה פורצת הדרך שמטרתה להשכין שלום בינם לבין ישראל ולהכיר בה. בכירים בטהרן כעסו כאשר הדגל האירני הופיע במודעת פרסומת בגודל עמוד בעיתון הגרדיאן הבריטי, בהתנגדם "לכל מהלך שנעשה על ידי מדינות ערביות שונות כדי לקדם את ההכרה במשטר הציוני הכובש בצורה כלשהי, לרבות בוועידות איסלמיות". המהלך האירני מציג את ישראל "כמשטר בדוי ולא לגיטימי" ומגנה את "השימוש הפסול" בדגלם. עכשיו, יומיים לפני ההשבעה, דווח כי הנשיא האירני חסאן רוחאני אמר, "שהמשטר הציוני היה פצע בגוף העולם האיסלמי במשך שנים ויש להסירו". האירנים מיד שלחו תיקון וטענו שהמילים המדויקות היו "אחרי הכל, במשך שנים היה פצע בגוף העולם האיסלמי בצל הכיבוש של ארץ פלסטין הקדושה והעיר האהובה אל-קודס (ירושלים)" – ציטוט שאינו שונה מהותית מקודמו. עם העצמת יכולתה הגרעינית של אירן, ציטוט זה נתפס על ידי רוב הישראלים "כאיום קיומי" שרודף אותם. ראש הממשלה הישראלי בנימין נתניהו, בין אם היה מודע להבהרה בין אם לאו, הזכיר לעולם בהופעתו בטלוויזיה האמריקאית שהאיום האירני נשאר בעינו. בהופיעו בתוכנית "פגוש את האומה", הוא הזהיר שהרפובליקה האיסלמית מתקרבת פעם נוספת לקו האדום, ורמז שאם ארה"ב לא תנקוט בצעדים בקרוב, הוא יעשה זאת. מנהיגים ישראלים משמיעים קריאות אזהרה מעין אלו מזה עשור כמעט. עוד הזהיר לאחרונה נתניהו: "יודע אני שיש כאלה התולים תקווה בנשיא החדש של אירן. הנשיא האירני מצדו משתמש בזה ואתמול הוא קרא להמשך השיחות, הוא רוצה לדבר ולדבר. ובעוד כולם עסוקים בשיחות עימו, הוא יהיה עסוק בהעשרת אורניום. הצנטריפוגות תמשכנה להסתובב"³.

השאלה ההגיונית שעל הישראלים לשאול היא: כיצד מתכנן המשטר האירני להשמיד את "המשטר הציוני"? היעדר תשובה עלולה להיות מתורגמת בקלות לתרחיש הגרוע ביותר, והוא מחיקתם של המשטר והמדינה גם יחד באמצעים גרעיניים. עדיין, על פי סקר שנעשה לאחרונה על ידי מכון דהף הישראלי ופרופ' שיבלי תלהאמי מאוניברסיטת מרילנד, למרות כל השיח על "איום קיומי", פחות ממחצית הישראלים תומכים בפעולה צבאית נגד אירן.

באופן מפתיע, 65% מהישראלים מעדיפים שלישאל ולאירן גם יחד לא תהיה פצצה גרעינית. שיעור מפתיע של 64% תומך ברעיון של איזור מפורז מנשק גרעיני, גם לאחר שהוסבר להם שמשמעות הדבר היא כי על ישראל לוותר על יכולתה הגרעינית⁴.

בין אם מדובר בנמר נייר ובין אם מדובר באיום אמיתי, נתניהו עשה בו שימוש מידי כדי לאיים בפעולת תגמול ולהזריק מנת פחד נוספת לציבור הישראלי. להוכח האיום והפחד מפני נשק כימי מכיוונה של סוריה, ההצהרות והפעולות של חיזבאללה בלבנון, של חמאס וקבוצות קיצוניות נוספות כמו הג'יהאד האיסלמי בעזה, האופציה של בחירה בעמדה נוקשה נמצאת תמיד ברקע. מובן שראש הממשלה נתניהו נמנע מלהזכיר לישראלים שמאז נחתם הסכם השלום עם מצרים בשנת 1979 ועם ירדן בשנת 1994, אף לא חייל אחד נהרג אצל אף אחד מהצדדים. כלומר, אפילו חתימה על הסכם "שלום קר" עם מדינות ערביות מניבה תוצאות חיוביות. שלום עם הפלשתינים, אם כן, עשוי להתמיר ולנרמל את היחסים עם מדינות מוסלמיות קרובות כרחוקות.

מה קודם למה – שלום או אירן?

זלמן שובל, לשעבר שגריר ישראל בארה"ב, המקורב לחוגי הממשל הישראלי אמר "שממשל אובמה סבור

³ ראש הממשלה נתניהו פגש ביום רביעי (7 באוגוסט, 2013) את משלחת הפעילים הפרו-ישראלית בראשותו של הבכיר הרפובליקני ג'יימס סנסנברנר, משרד החוץ, ירושלים, חדר עתנות, 7 אוגוסט, 2013

⁴ Shibley Telhami and Steven Kull, "Preventing a Nuclear Iran, Peacefully," New York Times, January 15, 2012.

שהתקדמות בתהליך השלום יכין את הקרקע להיווצרות קואליציה אזורית רחבה נגד טהרן. הגישה הישראלית הפוכה מזו, והיא גורסת שאם תוכניתה הגרעינית של אירן תנוטרל, יכשיר הדבר את הקרקע לתהליך שלום אמיתי כי הגורמים הקיצוניים בעולם הערבי המבקשים לחבל בסיכויי השלום יחלשו".

יצירת זיקה בין שני ענינים אילו מסבכת את המצב והיא אינה אלא מטרד עבור מרבית שותפיו של נתניהו לקואליציה, ואפילו חלק מחברי הליכוד. הסימנים המצביעים על כך שישראל מתכננת פעולה אוירית כירורגית חד צדדית כנגד כמה מתקני גרעין אירניים מעיבים על המצב העגום ממילא. לא רק שמבצע כזה יהיה קשה לביצוע מבחינה צבאית, הוא אף לא יוכל להסיר את האיום האירני ובכך להשיג את מטרתה האולטימטיבית של ישראל. אנשי צבא ובטחון בכירים רבים בישראל ובארה"ב הזהירו מפני פעולות מנע חד צדדיות כאלה, בהדגישם שהדבר לכל היותר ידחה את פיתוח היכולת הגרעינית האסטרטגית של האירנים ויגרום לכך שתגובה כזו תהפוך בלתי נמנעת בעתיד.

באופן כללי, עלינו לבדוק היטב כיצד ניתן להפחית את האיום הגרעיני תוך הדגשת הרלוונטיות של שיחות השלום לבטחון. במאמר קודם ניסינו להתיחס לנושא סבוך זה⁵.

אנו סבורים במלוא הצניעות שזו הדרך לצאת מהתסבוכת בה אנו מצויים. ככל שגדלים הסיכונים, כך גם גדלים היתרונות של חשיבה נועזת. לסטודנטים שלנו באוניברסיטת מרילנד אמרנו במהלך שני עשורים כמעט "שנגזר על ישראלים ופלשתינים לחיות ביחד". לפני כשנתיים הוספנו למשפט זה: "... או שנגזר עליהם למות ביחד".

בקשה מהנשיא עבאס

לאחר חתימה על הסכם שלום, יוכל נשיא הרשות הפלשתינית מחמוד עבאס לפנות למקבילו האירני ולשאול: "הנשיא רוחאני, האם אירן מפתחת יכולת גרעינית כאות סולידריות עם העם הפלשתיני במאבקו נגד ישראל?" – ואז יוכל להוסיף: "אני נשיא פלשתיין ואני אומר לכם עכשיו 'לא תודה'. עשינו שלום עם שכנינו, עלינו להתקדם לעידן חדש, ואנו רוצים לחיות בבטחה ובבטחון". גם ברגעים כאלה, על הנשיא עבאס להזכיר לעולם, ולציבור הישראלי במיוחד, את אמונתו החזקה, אותה חלק עם ראש הממשלה המנוח יצחק רבין, שאין פתרון צבאי לסכסוך ושהנושא הגרעיני המתמשך אינו צריך למנוע מאמצים לחתור לשלום. אם הנשיא עבאס יוכל להצביע על חלופה בטחונית אמינה, תהיה זו הזדמנות לגבור על טענות המקטרגים. ממשלתו של עבאס ומרבית הפלשתינים מבינים היום שהתקוממות צבאית אינה מבטיחה את עצמאותם ואינה שמה קץ לחוויה הטראומטית של הכיבוש.

הרשות הפלשתינית תמכה באיטיות אך בהתמדה ברעיון וכישום של התנגדות לא אלימה. בשטחי הגדה המערבית הנמצאים תחת שליטה פלשתינית, המשטרה הפלשתינית שומרת על בטחון התושבים תוך תיאום צמוד עם כוחות הבטחון הישראליים. ישראל מצדה אינה משיבה בהסרת מחסומים, הפסקת פשיטות צבאיות ליליות או הפסקת הבניה בהתנחלויות.

בקשה מהנשיא פרס

בשלב זה כל מקבלי ההחלטות חייבים להבטיח שהאיום הגרעיני אינו מפריע לתהליך המשא ומתן הקשה ממילא. הם צריכים להתרכז בהתגברות על הלחץ שמפעילים מקלקלי התהליך מבית. ראשית, אנו פונים אל הנשיא שמעון פרס, שהוא בעל סמכות בנושא הגרעיני בישראל. בשנת 1953, בגיל 30, פרס מונה על ידי

⁵ Manuel Hassassian and Edward Edy Kaufman, "The Tehran tangle in Middle East peace", guardian.co.uk, September 20,2010.

ראש הממשלה הישראלי הראשון, דוד בן-גוריון, למנכ"ל משרד הבטחון. בתוך שלוש שנים, פרס הניח את היסודות לתוכנית הגרעינית הישראלית. הוא בחר בקפידה את צרפת להיות הספקית הראשית של ישראל, הסדיר את קניית הכור הגרעיני ממנה והעביר את העשור שלאחר מכן בפיקוח על בניית הכור בדימונה. עכשיו, משהוא מפגין צלילות שלא תיאמן בשנתו ה-90, הוא בודאי מבין שזו כנראה ההזדמנות האחרונה לשלום ישראלי-פלשתיני בימי חייו וחיינו.

על כן, הנשיא פרס, לקטנו ציטוטים רלוונטיים מהחזון שלך עצמך. ראשית, עלינו לציין שחזרת ואמרת שאתה מלא תקווה ששיחות השלום עם הפלשתינים יובילו לפתרון שתי המדינות ויביאו שגשוג למזה"ת. אמרת שלשיחות יש "מטרה ברורה" והיא לשמור על "מדינה יהודית בשם ישראל ומדינה ערבית בשם פלשתינ שאינן נלחמות זו בזו אלא מתקיימות זו לצד זו בידידות ובשותף פעולה". אמרת "אין אלטרנטיבה לשלום, אין הגיון בהליכה למלחמה". אמרת "שטרור אינו מביא עימו בשורה, טרור אינו אופה לחם ואינו מספק אויר צח לנשימה. הוא בעל מחיר, הוא חסר ערך, ואינו מייצר דבר". עוד אמרת "שהמזה"ת עשוי להשתנות אם טרור, משברים, רעב, אבטלה ודיכוי יפנו את מקומם לעידן כלכלי וחברתי וחדש"⁶.

שנית, ולא פחות חשוב, הוספת: "אנו רוצים לעשות שלום לא רק עם הפלשתינים אלא עם כל העולם הערבי". כפי שהוזכר, הנשיא פרס, הגיח את החזון של מזרח תיכון חדש, בהדגישך "שהיוזמה הערבית שממתינה מזה זמן רב עשויה להביא שלום למזה"ת שמונע היום על ידי הסכסוך הישראלי-פלשתיני. במקביל לשיחות הדו-צדדיות עם הפלשתינים, עלינו לקדם את יוזמת השלום הערבית. אמרת שיש עדיין "לדון בפרטי" התוכנית הסעודית אך בסך הכל היא "נכונה" ברוחה.

שלישית, בואו ניזכר כולנו שבהזדמנויות רבות, לרבות בדצמבר 1995, צוטטת הנשיא פרס באמרוך: "תנו לי שלום ואנו נוותר על התוכנית הגרעינית, זה כל הסיפור". למרות שהכרזה הובלטה על ידי התקשורת כאילו היוותה מפנה, היא לא שיקפה יותר מאשר מדיניות קיימת. במשך שנים, ישראל אמרה שהיא מוכנה לדון בהקמת אזור מפורז מנשק גרעיני במזרח התיכון לאחר שיושכן שלום יציב וארוך טווח עם שכניה. פרס אמר לנשיא מצרים הקודם חוסני מובראק שישראל תהיה מוכנה לדון בחתימה על אמנה למניעת הפצה של נשק גרעיני בתוך שנתיים מיום ההכרזה על "שלום אזורי"⁷.

עלינו רק לחבר את הנקודות בין השכנת שלום לבין עיצירת ההסלמה הגרעינית. הנשיא פרס: אתה נהנה מכמות לא מבוטלת של יוקרה - במדינתך, באזור ובזירה הבינלאומית - כדי שתוכל לקום ולהגיד זאת באופן ברור, במיוחד לראש הממשלה נתניהו ולציבור הישראלי הרחב. יתכן שזו הזדמנותך היחידה, כמי שבנה את המדינה היהודית, כמי שהגה ותכנן את היכולת הגרעינית הישראלית וכזוכה פרס נובל לשלום לומר זאת בקול רם וברור, שוב ושוב. אמרת בראיון עימך שיתכן שתצטרך לחיות 200 שנים כדי לראות את השלום, אבל אתה יודע שהברכה הרווחת בקרב יהודים היא רק עד 120. לכן אנו מתחננים שתהיה חזק במאמציך לטובת השלום; כולנו מחכים שתשתמש בשרביט הקסמים שלך. אתה יודע שישראל לא יכולה להרשות לעצמה יותר להיות מגודה ולחיות עם מנטליות של מצור; עליה לעשות בחירה היסטורית, להפוך למדינת לאום על כל המשתמע מכך ולהתאים עצמה למזרח התיכון החדש, כששלום צודק ופיוס הם המפתח לבטחון יציב ומתמשך.

⁶ The Nation, August 1. 2013

⁷ "Israeli Nuclear Program Pioneered by Shimon Peres", The Risk Report, Vol. 2, No. 4 (July-August 1996).

יצירת מצב win-win תוך שינוי פרדיגמה בולט

המצב הנוכחי מצריך שינוי פרדיגמה בולט, שבעזרתו הסכם שלום ישראלי-פלשתיני ינטרל בעצם את הסכנה הגרעינית האירנית. יתכן שיצירת זיקה זו היא הדרך היחידה להשיג תוצאה שבה כל הצדדים – ישראלים, פלשתינים, אמריקאים ואירנים – יכולים לראות עצמם במצב של win-win.

חתימה על הסכם שלום אזורי עם ישראל תייצר לפחות אפשרות עם השלכות ארוכות טווח להפיכת המזרח התיכון לאזור מפורז מנשק גרעיני, כולל ישראל. אנו מאמינים שגישה זו תואמת את זו של נשיא ארה"ב ברק אובמה, כפי שניסח אותה כאשר זכה בפרס נובל לשלום, והיא יכולה להביא את התוצאות המיוחלות. אולי אז נוכל לנסח משפט חדש עבור הסטודנטים שלנו: "ישראלים ופלשתינים בורכו זה בזה". אנו חושבים שלום ובטחון במזה"ת היו צריכים לשרור כבר מזמן. כל שצריך הוא שינוי תפיסה חד בקרב מנהיגיו.

לקראת מזה"ת בטוח מנשק להשמדה המונית: מכשולים ותקוות

שרון דולב

שרון דולב היא המייסדת והמנהלת של התנועה הישראלית נגד הגרעין.

האם אנחנו באמת מאמינים שמזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית הוא אפשרי? זוהי שאלה לגיטימית, כאשר עוקבים אחרי הנושאים ונותנים, שבנוסף להיעדר הרצון הטוב, אין זה ברור כלל, שהם מאמינים שהמטרה לשמה התכנסו – היא אפשרית.

חוסר אמונה הוא אחד מהמכשולים העומדים בפני החזון של מזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית. נראה לפעמים שהזמן הארוך מדי שהנושא נדון בגופים השונים כמו האמנה לאי הפצת נשק גרעיני והועדה הראשונה של האסיפה הכללית של האו"ם – לא עשו לנושא טובה.

זה התחיל בתור הסכמה שבכפייה של המדינות בעולם שרצו להמשיך את האמנה לאי הפצת נשק גרעיני והיו זקוקות למדינות הערביות והמשיך שוב בכפייה, כאשר המדינות הערביות מושכות את הדיון כמעט בכח, בעזרת המדינות הבלתי מזוהות, ללא פיתרון אמיתי הנראה לעין וללא תמיכה אמיתית של שאר המדינות ובעיקר לא חמש המדינות הגרעיניות – החברות הקבועות במועצת הביטחון של האו"ם ונותנות הטון העיקריות.

היציאה המפוארת של מצרים מדיוני ועידת ההכנה של האמנה לאי הפצת נשק גרעיני בחודש אפריל השנה (2013) מסמלת יותר מכל, את התסכול המתמשך ותחושת חוסר התוחלת לא רק של מצרים, אלא של המדינות הערביות כולן בכל הנוגע לתהליך שהחל עם החלטת האמנה בשנת 1995 והמשיך בשנת 2010, עם ההחלטה לקיים ועידה אזורית בהלסינקי עד סוף שנת 2012.

ההחלטה האחרונה – זו שקראה לקיים ועידה אזורית שתפקידה לקדם מזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית, היא התחלה של פיתרון, לא רק בגלל שהיא קוראת למפגש שכזה, אלא מכיוון שהיא נותנת פיתרון לשני מכשולים נוספים. עד ההחלטה שהתקבלה במאי 2010, הדרישה היתה למזרח תיכון חופשי מנשק גרעיני בלבד. קריאה כזו – מייחדת (single out) את ישראל שהיא המדינה היחידה באיזור עם ארסנל גרעיני ולא מאפשרת לישראל להצטרף למהלך. גם ללא דיון ציבורי, והרי מתקיים דיון בינלאומי ברמה מסוימת – לו ישראל שותפה. ישראל מסרבת להידחק לפינה ולהיות מוקעת על ידי שאר מדינות האיזור והקריאה למזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית, כלומר גם כימי וביולוגי, הופכת את הדיון לאיזורי יותר ו"מאשים" פחות. או לפחות, יש לו את הפוטנציאל להיות מאשים פחות ואזורי יותר.

החלק השני של ההחלטה – זה שקורא לקיים את הוועידה מחוץ לשיבות האמנה, מוציא את הדיונים אל מחוץ לגוף בו ישראל אינה חברה ואינה מחויבת לו. אמנם עדיין ישראל רואה בהחלטה תולדה של האמנה והשתתפות בוועידה סוג של "כניעה" להחלטה של האמנה, אבל בכל זאת – זהו טיעון מצוין עבור מצדדי השיחות. עכשיו – ישראל יכולה להשתתף. השאלה נותרת כמובן – האם היא תרצה להשתתף.

ללא דיון ציבורי, קשה לדעת מה ישראל באמת רוצה. קשה גם להשתמש בביטוי "ישראל רוצה", כאשר אין דיון בנושא. לא רק דיון ציבורי אינו מתקיים, אלא גם ברמה של חברי הכנסת, התקשורת או השרים – אין דיון. ההחלטות האלו, מתקבלות על ידי מספר מצומצם מאוד של אנשים, שפעמים רבות, מכירים רק חלק אחד של התמונה וללא דיון ציבורי וביקורת, אינם חייבים להתייחס לעמדות שונות או לקבל מידע שיכול להיות חיוני גם הוא לתהליך קבלת ההחלטות.

ללא דיון ציבורי, אין לחץ על מקבלי ההחלטות, לא יהיו שאלות כאשר תתקבל ההחלטה ואם המצב יסתבך – לא יתן על כך אף אחד את הדיון, לפחות לא ברמה הציבורית, מכיוון שהציבור, באמצעות התקשורת – לא ידרוש זאת.

דוגמה לכישלון אפשרי הוא מרוץ חימוש גרעיני במזרח התיכון: לא רק בהשתתפותה של איראן, אלא בהשתתפותן של מדינות אחרות במזרח התיכון שכבר הודיעו מספר פעמים שאם לא תתקיים הועידה לקראת מזה"ת חופשי מנשק להשמדה המונית, הן יבחנו מחדש את המדיניות הגרעינית שלהן. מכיוון שהמדיניות הנוכחית היא חברות באמנה לאי הפצת נשק גרעיני, אפשר להבין מכך שבחינה מחדש היא יציאה מהאמנה ואולי אפילו מרוץ חימוש גרעיני, כתשובה לישראל הגרעינית ואיראן המתגרענת.

ניתן לקוות, שלו ידעו על כך אזרחי ישראל ולו חשו העיתונאים נוח מספיק לדבר על כך, היה הלחץ על מקבלי ההחלטות העמומים, גובר. לאו דווקא הלחץ ללכת לוועידה, אבל לפחות לחץ לדיון. לתשובות. לחץ כזה – גורר שיח ציבורי חשוב מאין כמותו מאחר וחוסר הדיון מאפשר חזרה קבועה של התנהגות שגורה. אי השתתפות וטמינת הראש בחול עד חלוף הסכנה. רק שבמקרה זה – על פי מקבלי ההחלטות – הסכנה היא דווקא בקיום שיחות. לא בחימוש.

מדיניות העמימות הישראלית, שנועדה לדון אך ורק בשאלה האם לישראל יש או אין נשק גרעיני (ושמתקיימת אך ורק בישראל) היא לכן, אחד המכשולים העיקריים בפני ועידה שכזו. מכשול שקמפיין יעיל, יכול להסיר. קמפיין כזה החל בישראל באמצעות התנועה הישראלית נגד גרעין, אך הוא נמצא בחיתוליו ובכל זאת, החל דיון ברמה מסוימת, אם כי עדין לא שיח ציבורי (דוגמה לדיון כזה אפשר לראות במאמר על הדיון שיזמה התנועה בכנסת כאן בגיליון).

פגישות עם עיתונאים למשל, גרמו לכך שמספר גדול יותר של עיתונאים עוקבים אחר הנעשה בתחום ואף כותבים על כך לעתים, אך ללא קהל שמבין בנושא, או חברי כנסת ומובילי דעת קהל שמרגישים שיש להם מה לומר בנושא או אפילו הזכות לדון בו – נשאר הדיון בגדר מאמרי מערכת ספורדיים.

אפשר היה לצפות, שהיעדר שלום – יהיה המכשול הראשון והעיקרי שיצוין במאמר זה. אחרי הכל, כל שנה באוקטובר, בוועידה הראשונה של האסיפה הכללית של האו"ם, שולף הדובר הישראלי נייר מאובק ולאחר הברכות ליו"ר המכהן, הוא חוזר על אותו משפט שחוק שאומר שישראל תומכת עקרונית בחזון של מזה"ת חופשי מנשק להשמדה המונית, אבל שזה כמובן, יוכל לקרות רק כאשר יהיו במזרח התיכון שלום, יחסי שכנות טובה ונורמליזציה. בדיוק מה שמציעה היוזמה הערבית וישראל – אינה מקבלת.

היעדר שלום, הוא באמת מכשול רציני בפני הגשמת החזון למזה"ת חופשי מנשק להשמדה המונית, אבל רק מכיוון שישראל משתמשת בהיעדר השלום כתירוץ קבוע. "כן, אנחנו בעד, מצטערים, אנחנו פשוט לא יכולים עכשיו, כי אין שלום".

היעדר שלום, אינו מכשול. הוא תירוץ שמשמש את הקבוצה הקטנה של מקבלי ההחלטות, להמשיך ולהקפיא את התהליך, מתוך אמונה או תקווה, שזהו תהליך שניתן להקפיא רק על ידי אי השתתפות. הרי ברור ששיחות, שמתקיימות כאשר כל המדינות יושבות סביב שולחן אחד מתוך רצון טוב, יכולות לקדם שלום. **ברור** שדווקא באיזור מסוכסך כמו המזה"ת עדיף להוציא אל מחוץ למשוואה נשק להשמדה המונית, או לפחות להגביל בצורה משמעותית את הסיכוי לשימוש בו וברור ששלום ופירוז אינם תלויים זה בזה, אלא יכולים להתקיים במקביל, עם בטחונות וערבויות של הקהילה הבינלאומית שיכולה להוות גורם מסייע, אך כיום חוסר המחויבות שלה לתהליך מהווה מכשול בפני עצמו.

תכנית הגרעין האיראנית יכולה להיתפס כמכשול אבל גם כהזדמנות. הגרעין האיראני, היה יעיל בהרבה מכל קמפיין בשבירת העמימות הגרעינית הישראלית. נכון – החברה הישראלית לא התחילה לדבר על הארסנל הישראלי ועל הצורך בשיחות, אבל השיח האובססיבי סביב אימת הפצצה האיראנית, הובילה לשיח גרעיני, שכלל גם את השאלה – מהן אפשרויות הפעולה. השיח הזה אפשר לתנועה הישראלית נגד גרעין ליזום שורה של פעולות ושיח עם אנשי תקשורת סביב הקמפיין „Don't Bomb. Talk!”, שקרא לישראל להצטרף לשיחות כאמצעי המניעה הבטוח ביותר כנגד הפצצה האיראנית.

זה לא הפך את הוועידה למזה"ת חופשי מנשק להשמדה המונית לשיחת היום, אבל עיתונאים רבים למדו על השיחות והשיח הציבורי התקרבו, דרך נוכחות קבועה ברשתות החברתיות. סקרים שונים הראו שגם הציבור הישראלי מסכים שעדיף מצב בו לאף אחד אין, מאשר איראן גרעינית. חבל שאותו ציבור לא ידע, שאיראן הסכימה מסיבותיה שלה לשיחות, אבל ישראל – לא.

חוסר אמון המלווה בחשדנות מהווים מכשול גדול נוסף לא רק בפני קיום השיחות, אלא חשוב יותר - בפני **הצלחת** השיחות במידה שיתקיימו. הדרישות הישראליות (עוד סוג של מכשול) הקוראות לשיחות מקדימות ישירות, שיחות ללא אג'נדה ולקבלת החלטות בקונסנזוס, פוגשות את החשש של המדינות הערביות, שישראל מעוניינת למוסס את השיחות או לנסות להשיג הישגים מבלי לתת דבר בתמורה. בזמן שישראל מדברת על Confidence Building Measures, המדינות הערביות מדברות על צעדים קונקרטיים וראות בדרישה הישראלית לביטחון – פגיעה באינטרסים שלהן ללא תמורה הולמת.

גם למכשול הזה יש פיתרון, אליו אפשר להגיע עם מעט רצון טוב וכמובן – מפגש של המדינות. צעדים בוני אמון שהם גם צעדים קונקרטיים. למשל, החלטה שבמהלך השנתיים הראשונות, כל המדינות באזור יחתמו ויאשררו את האמנה נגד נשק כימי (CWC) ואת האמנה נגד ניסויים גרעיניים (CTBT) ויקבעו לוח זמנים לצעדים הבאים – כאשר ברור שבסופו של התהליך, כל המדינות באזור יחתמו ויאשררו את כל האמנות הנוגעות לנשק להשמדה המונית יחד עם חתימה על הסכם המקביל לפרוטוקול הנוסף שיאפשר פיקוח הדוק על מצבורי הנשק הקיימים עד לפירוקם. מדובר כמובן על תהליך ארוך וקשה – אבל הפתיחה שלו והצעדים הראשונים שיהוו בסיס להמשך עבודה משותפת, אינם קשים כלל, שהרי רוב המדינות באזור כבר חתמו על האמנות ולכן מחויבות אליהן ממילא.

אפשר לגשת לשיחות ובניית הצעדים גם מתוך סקרנות ויצירתיות, שהרי מדובר כאן בדרך חדשה. הוכרזו אזורים נקיים מנשק גרעיני, אבל עד כה, מעולם לא הוכרז שטח נקי מנשק להשמדה המונית, על ידי מספר מדינות. המכשול הזה – מכשול הראשוני, יצריך בנייה של קבוצות עבודה שונות מאלו הפועלות בדרך כלל, שיאלצו לסלול דרכים חדשות, לצד השיחות והדיונים המוכרים והלעוסים לעייפה. ייתכן – והצורך בחדשנות יעזור גם הוא לנושאים והנותנים כי בנוסף לייצוג הצדדים השונים, יש להם גם מלאכה אמיתית משותפת. בנייה מחדש של מושגים, verifications, שילוב האמנות השונות, מוסדות הפיקוח ועוד.

מכירים את האמרה שאם כולם מרגישים מפסידים כנראה שההסכם צודק? הסכם צודק חשוב כמובן, אבל מול צעדים פורצי דרך כאלו – אסור שהצדדים ירגישו מפסידים. כאשר מזמינים את הצדדים לשולחן הדיונים, התוצאה המבוקשת חייבת להיות אטרקטיבית. עולם בטוח יותר, או מזרח תיכון בטוח יותר, הוא כמובן נקודת אור אמיתית ואטרקטיבית עבורנו בחברה האזרחית, אבל לא בטוח שמנהיגים העומדים לבחירות ונתונים ללחצים פנימיים וחיצוניים, יכולים להרשות לעצמם ראייה שכזו. ישראל לא תהיה היחידה שתרגיש מפסידה. איראן גם היא תוותר על האספירציה שלה להיות מעצמה גרעינית מוסלמית שיעית (גם אם רק כמדינת סף) אל מול פקיסטן הגרעינית הסונית. המדינות הערביות ישבו ליד אותו שולחן עם ישראל ויתרגלו (practice) סוג של נורמליזציה לפני הסכם שלום בין ישראל לפלסטינים ואולי, ירגישו גם הן שהן מפסידות משהו כשישראל תוותר על העמימות שלה באופן חלקי ו"יתגלה" שמדובר בשיחות בין מעצמה גרעינית לשכנותיה החמושות מעט פחות.

הקמפיין הבינלאומי נגד נשק גרעיני, הוא הקמפיין הראשון בעולם שהחל לעבוד גם במזרח התיכון עם קמפיילים או ארגונים מסוריה, לבנון, מצרים, בחריין, טורקיה, איראן וישראל. הקמפיין במזרח התיכון אמנם טרי, אבל אחד הדברים הבולטים שעלו בו הוא העובדה שעבודה על הנושא הזה במזרח התיכון, היא כמו צעידה בשדה מוקשים ללא מפה. כמי שמחוייבים למזרח תיכון ללא נשק גרעיני ונשק אחר להשמדה המונית (Nuclear weapons and all other weapons of mass destruction), היה ברור שנצטרך בתור התחלה למצוא את כוכב הצפון שלנו. נקודה שעליה כולם, ממשלות וגם יחידים, יכולים להסכים. אפשר לומר בוודאות, שהנקודה הזו – כוכב הצפון שלנו – מושפעת משתי עובדות חשובות. האחת – הסכנה הברורה והמיידיה להמשך קיומה של האנושות כל זמן שקיים ארסנל גרעיני בעולם והשנייה – שהמזרח התיכון שעליו מדברים כאילו הוא נמצא בבעיה ומנותק משאר העולם, לא יכול להישאר סגור באותה בעיה דמיונית, בעיקר כאשר מדברים על נשק גרעיני. כוכב הצפון של הקמפיין במזרח התיכון לכן, משהו שכולנו יכולים וחייבים לעבוד עליו בנוסף לעבודה האזורית, הוא איסור עולמי על נשק גרעיני.

מדינות גרעיניות, או מדינות סף גרעיניות, לא רוצות להיות הראשונות להתפרק ומרגישות מן הסתם מאוימות, כאשר ישנה אפשרות שמדינות אחרות ישיגו נשק כזה ללא אותו מאזן בו הן נאחזות, כפי שנאחזים בקרני המזבח.

בזמן שישראל מסתכלת באימה על איראן, איראן מגנה על מקומה מול פקיסטן, כמעצמה איסלאמית, שבתורה בוחנת את הודו. כלומר, התפרקות ישראלית מנשק גרעיני, הופכת תלויה במצב הארסנל של הודו ופקיסטן שמצד אחד מפתחות נשק גרעיני ומחזיקות ארסנל שהולך וגדל ומצד שני אינן מחויבות לאמנה לאי הפצת נשק גרעיני, בדיוק כמו ישראל.

גם הודו ופקיסטן, לא ישמחו לוותר על הנשק הגרעיני שלהן, כל זמן שסין מחזיקה בארסנל מרשים וסין לא תוותר כל זמן שהיא מוקפת בנשק אמריקאי. נשיא ארצות הברית מדבר על עולם ללא נשק גרעיני בזמן שהקונגרס שלו מנסה להשהות הפחתה במספר ראשי הנפץ הגרעיניים בגלל רוסיה, איראן, צפון קוריאה וסין, ורוסיה לא תוותר מאותה הסיבה. לאנגליה וצרפת אין באמת תירוץ, אבל זה לא מפריע להן להשקיע עשרות מיליארדי לירות סטרלינג ויורו בשיפור הארסנל הגרעיני שלהן.

בזמן שגובר לחץ המדינות הערביות לפירוז המזרח התיכון, נעשה ברור יותר ויותר, שאפשר להתחיל את השיחות באזור ולהתחיל עם צעדים בוני אמון כמו חתימה ואשרור של אמנות, בנייה של אמצעי פיקוח חדשים ועוד, אבל שפיתרון אמיתי, יהיה חייב להיות בינלאומי בדמות של Nuclear Ban או Nuclear Weapons Convention, עוד בימי חינו.

היום, אנחנו נמצאים לקראת צומת חשובה. מצדה האחד – אפשרות לשיחות כנות עם רצון אמיתי לנסות ולהתוות דרך למזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית ועולם ללא נשק גרעיני. מצדה השני – תחושה מתמשכת של כישלון, יחד עם מיאוס של המדינות הערביות שחשות שהן קיימו את חלקן בעסקה, הצטרפו לאמנה לאי הפצת נשק גרעיני, חתמו על הארכתה indefinitely עבור החלטה על מזרח תיכון חופשי מנשק להשמדה המונית – וקיבלו מעט מאוד בתמורה.

כדי שכולם ירגישו מנצחים – דרושה התערבות בינלאומית אמיתית. דרישה בינלאומית שכוללת את חמש המדינות הגרעיניות החברות הקבועות במועצת הביטחון. גם מכיוון שהבטחות צריך לקיים (או לפחות כך אנחנו אנשי החברה האזרחית מאמינים) וגם מכיוון שהמדינות הערביות כבר הודיעו שאם לא תתקיים ועידה כזו – הן ישקלו מחדש את המדיניות הגרעינית שלהן ומירוך חימוש גרעיני במזרח התיכון, לא יעצר בגבולות הדמיוניים של המזרח התיכון.

מזרחה תיכון חדש, מפחיד ומבטיח

אברהם בורג

אברהם בורג היה יל"ר הכנסת. הוא המחבר של מספר ספרים, ובין מייסדי מולד: המרכז לתחית הדמוקרטיה הישראלית

מבקר שיקשיב לשיחה מקומית בנושאים פוליטיים יכול בקלות לטעות ולחשוב שדבר לא השתנה. הכל נשמע אותו הדבר. הים אותו הים והאישים אותם אישים. אותו פרס עם חזונותיו, וסאיב עריקאת עם פרטי הפרטים של כל סבבי השיחות העקרים הקודמים. בנימין נתניהו עקשן כתמיד ואבו מאזן מסויג מתמיד.

המציאות נראית יציבה ואף קצת משופרת; לראשונה זה שנים רבות אנחנו לא נמצאים במוקד העניין אל עצמן. ואנחנו - "הנטע הזר" של האזור - לא משמשים, **פונות פנימה**, הבינלאומי. החברות הערביות שסביב עוד תירוץ בידי העריצויות המקומיות, במטרה להסיח את דעת הקהל שלהן מבעיות האמת. ישראל וטעויותיה לאבטלה, לשחיתות, לפערים, חדלו לשמש הסבר לתוצאות ההזנחה והשחיתות ארוכות השנים - לבורות לתת-התזונה ולדיכוי. אין זה מפליא שלנוכח אשליית הרגיעה הזאת, ישראל מגיבה לגדול באתגרים שעמדו בפניה אי פעם בפסיביות מדינית.

לא תיתכן טעות גדולה מזו. הפרטים נראים מוכרים, אלא שבעוד אנחנו נוברים בסל הפתרונות הישן (שתי תפישת ביטחון כוחנית, הרתעה גרעינית וכל השאר) שינוי מטלטל כמעט את כל המסגרות, 'מדינות, קווי 67 המקומיות והאזוריות. אל מול השינוי הדרמטי הזה, עוד נתגעגע להווה הנמוג ולכל הפתרונות האפשריים שהחמצנו בזדון.

כדי לזהות ולהבין את ההשפעות והכוחות החדשים מומלץ להתרחק לרגע מהאקטואליה היום-יומית ולהתבונן בעבר התרגלנו למציאות שבה מרבית הסכסוכים האזוריים היו בין-מדינתיים. מצרים. בתמונה הרחבה יותר נגד לוב, ישראל נגד שכנותיה, עיראק נגד איראן, טורקיה נגד סוריה ועוד. אבל בשנים האחרונות המתכונת הזאת משתנה. בעוד החברות במרחב עוסקות בבירור פנימי נוקב, העימותים באזור שוברים את המחיצות המדיניות וזולגים אל מעבר לגבולות הפורמליים. המיליציה הלבנונית של חיזבאללה נלחמת בסוריה, מצרים מנהלת את שלטון החמאס בעזה הפלסטינית, ישראל היא הריבון בפועל של פלסטין שמעבר לגבולותיה, איראן בוחשת בעיראק השיעית, והכורדים כבר שואפים להתרחב אל מעבר לגבולות האוטונומיה שלהם.

הסדרי המנדט הצרפתי והבריטי שעיצבו את מפת המזרח התיכון המוכרת משתנים בדרמטיות. גבולות הסכם סייקס-פיקו המלאכותיים שביתרו את שיירי האימפריה העותמאנית קורסים. מאות אלפי פליטים סורים שיעית וכורדית - שוחקים את הגבול בין ירדן לסוריה. עיראק התפרקה לשלוש ישויות דה פקטו - סונית ומיליונים מאזרחיה התנחלו בלי אישור מעבר לגבולותיה הפורמליים. ייתכן שסוריה שאחרי אסד תלך בעקבותיה ותתפורר ליסודותיה. לוב כפי שהכרנו אותה לא קיימת עוד, סודאן כנ"ל, וטורקיה מקיימת לפתע משא ומתן על עתיד כורדיסטאן. מדינות הלאום המוכרות כבר אינן המודל הבלעדי המארגן את היחסים הבינלאומיים באזור. הלאומיות המדינית שוקעת ומשהו אחר, גדול וותיק ממנה, מארגן את היחסים באזור.

המאבקים המדיניים הצרים מתרחבים למתכונת-על ישנה-חדשה; מאבקי הסונה והשיעה והבריתות המתחייבות מהם חוזרים בעוצמה אדירה אל קדמת הבמה והשדות המגנטיים מתקטבים בצורה אחרת. לכן נוטש החמאס הסוני את הקואליציה הדתית שלו עם חיזבאללה ואיראן השיעיות, ועובר לציר קהיר של האחים המוסלמים הסונים, הקרוב אליו הרבה יותר - גיאוגרפית וערכית.

את הברית הסורית הפונקציונלית עם "אחי בשאר" והוא פונה חזרה אל המקורות [רג'פ טייפ ארדואן](#) לכן פירק הסוניים של האיסלאם הטורקי; שהרי אסד הוא עלאווי, וזיקת עדתו לעלי בן אבו טאלב - מייסד האמונה [שיג ושיח המפתיע בין](#) השיעית – מהותית ומשמעותית יותר מכל אופורטוניזם פוליטי. זהו בין היתר הרקע ל [בהקשר זה כדאי לציין](#), שהציר טהראן-דמשק-חיזבאללה איננו סתם קואליציה פוליטית של [ארדואן לכורדים](#) בעלי עניין; זהו ציר שיעי טבעי וערכי המובן היטב לכל שותפיו ולכל מתנגדיו.

ואם בכל הדברים האלה אין די, הרי שאת כולם עוטפת המסגרת ההיסטורית הגדולה. האימפריות חוזרות. המזרח התיכון חוזר להיות מוקד של מאבק גלובלי שהשחקניות הראשיות בו באות עם מטען אימפריאלי משמעותי. הן מתקוטטות, בין השאר, על אזורי השפעה הגדולים בהרבה מתחומי ריבונותן. האימפריה האימפריה הניאור-עותמאנית של ארדואן; האיראנית שואפת לייצא את המהפכה ולהתרחב מעבר לתחומיה צבאיות ותרבותיות - כדי להרחיב את מוטת השפעתה, מעזה, פועלת בדרכים שונות - כלכליות, מדיניות רוסיה בוחשת כמימים ימימה בחצר האחורית שלה ובמוצאה היחיד בחורף לנמל מים; וקהיר עד ללב אפריקה. אלא יותר נזהרת מכל השאר, חמים. ואילו ארצות הברית עדיין נוכחת כאן בעוצמות גדולות. לא כל כך בעדנו.

זהו בעצם המזרח התיכון האמיתי. הוא אחר לגמרי מזה שהתרגלנו אליו. מעט יותר דמוקרטי, יותר דתי ואימפריאלי ופחות מדינתי ולאומי. מעניין, נזיל, מפחיד ומבטיח. האם הכל אבוד? האם לעולם לא יהיה לנו האמת חייבת להיאמר, אף שאין כרגע. שלום? זה עוד לא ברור, כי הסטטוס קוו מת ולא ידוע מה יחליף אותו תשובות מלאות לכל האתגרים הללו חובה לבדוק את הכיוונים האסטרטגיים המתהווים ולנצל את ההזדמנויות הנוצרות. נקודות המוצא העכשוויות שלנו - הבידול והבידוד - גרועות מאוד. הן מצמצמות מאוד את האפשרויות המונחות בפנינו; עוד מאותו דבר, קרי: המשך הלעיסה האינסופית של כל הטיעונים, ההצעות והפתרונות הידועים; ואולי אף נסיגה מההתחייבות הנכונה של נתניהו, והתחפרות בניהול הסכסוך בלי שום שאיפה לפתרוננו. בעיות בוערות ייענו בפתרונות נקודתיים - חד-צדדיים או דו-צדדיים - ותו לא.

מנגד, דווקא בנסיבות האלה ניתן אולי להבקיע את הסגר הישראלי. לנסות להשתלב בתהליכים האזוריים הגדולים, ברב-צדדיות המורכבת. אסור להיבהל מהבלגן המרחבי. אי-היציבות במצרים ובמקומות אחרים אמנם מייצרת בעיות טקטיות מיידיות, אבל הכיוון שלה חיובי ועתיד להתרחב ולסחוף מדינות נוספות; החברות האזרחיות באזור לא מוכנות יותר לסבול את העריצות המדכאת ויהיה מקורה אשר יהיה – צבאי, דתי או סתם כוחני.

וחזרה אלינו. מתישהו נצטרך לפתור את הסכסוך הפלסטיני. כי בלי פתרון ספק אם יש לנו קיימות ארוכת אבל. טווח, בייחוד לנוכח העובדה שזאת החזית היחידה שישראל יכולה לייצבה כמעט לחלוטין בכוחות עצמה הסדר ישראלי-פלסטיני שלא יביא בחשבון את המגמות החדשות באזור יהיה החמצה גדולה מאוד, כמו שאר ההזדמנויות שהוחמצו על ידי ההנהגות - שלנו ושלם.

האסטרטגיה הנכונה של ההסדר חייבת לשאוף אל המחר - לא אל העבר. הסדר שכזה יהיה חלק מהיענות ועליו לכלול מלכתחילה את התשתיות ליעדים הבאים: הפיכת המרחב - וישראל, נרחבת יותר ליוזמה הערבית לאיחוד אזורי, שישאף לכונן שוק מזרח תיכוני משותף ויהיה שכן קרוב ותואם של האיחוד האירופי. -בכללו

איחוד אזורי כזה ייתכן רק אם יסודותיו יכללו את הדברים הבאים: מרכיבים דמוקרטיים בסיסיים לפחות כמו אלה של המודל הטורקי; גבולות פתוחים למעבר ידע, סחורות וכוח אדם יצרני; תשתיות ושווקים משותפים; אמנות כלכליות מחייבות. כל אלה לא ייתכנו בלי יציבות מדינית וביטחונית ארוכת טווח. וזו לא תתאפשר בלי הסדרים מדיניים הוגנים ואמיתיים ובלו מאמץ רב-משותפים לפירוז המזרח התיכון כולו ממשק גרעיני ומסוגים אחרים של נשק להשמדה המונית - בכללם הנשק הישראלי המוכחש.

החלומות האלה עדיפים בהרבה על מדיניות הסיוטים, הפחדים: רבים יגידו "חלומות באספמיה". ואני אשיב וההפחדות הנוכחית של ישראל. אין לי ספק כי כמו שנדרשו לסרבני שלום כנתניהו עשרות שנים כדי להגיע, מאוחר מדי, למסקנת שתי המדינות, כך נתעורר בעוד כמה עשורים ונשאל את עצמנו איך החמצנו את ההזדמנויות שהיו לפנינו ב-2013. אמת, טלטלה נדירה מהסוג העובר היום בסביבה מעלה יותר שאלות מתשובות. אבל בשאלות, כך לימדו אותנו כל מורינו, טמונות כבר מחצית התשובות. האם יש לנו האומץ לשאול?

מבוסס על הרצאה שניתנה בפורום ברונו קרייסקי לדיאלוג בינלאומי בווינה